

Károlyi Bálint

Rejtőzködő mecénás vagy mecénatúra nélküli főúr? Adalékok a Magyar Kamara elnökének, Zichy Istvánnak mecénási tevékenységéhez*

A 16–17. század során számos, később a Magyar Királyság történetében fontos szerepet játszó család tudott felemelkedni és megkapaszkodni az arisztokrácia soraiban. Ezen családok közé tartoztak a Zichyk, akik Zichy I. Istvánnak köszönhetően az 1650-es évekre sikeresen gyökeret eresztettek a főnemesek körében. Bár Zichy személyével kapcsolatban a kutatások még gyerekcipőben járnak, egyre világosabb képünk alakul ki arról, hogy milyen szerepet is töltött be a 17. század folyamán a magyar politikai életben.

A jelenlegi vázlatos áttekintésben Zichy Istvánnak, a Magyar Kamara praefectusának levelezéséből kiindulva szeretném körbejárni, hogy maga Zichy rendelkezett-e mecénatúrával. Levelezése mellett azonban más forrásokat is igyekeztem felhasználni annak érdekében, hogy teljesebb képet alkothassunk a vizsgált témakörben. Ahol adódott lehetőség rá, ott igyekeztem párhuzamba állítani a dolgozat főhősének munkálkodását a 17. század világi kamaraelnökeinek a tevékenységével.

Elsőként azonban szükséges röviden áttekintenünk, kik is a legismertebb mecénások, valamint azt is tisztázni kell, hogy melyek az alapvető különbségek Zichy István, a Magyar Kamara többi praefectusa és a Magyar Királyság főnemesei között. Végezetül pedig fontos meghatározni, hogy jelen munka keretében a mecénatúra mely ágai azok, amelyeket érinteni fogunk.

A 16–17. századi magyar és erdélyi nemesség mecénatúráját az idők során több kutatás is vizsgálta. Komoly eredményeket értek el az olyan jelentős, nyugat-magyarországi családok esetében, mint a Nádasdyak, az Esterházyak és Batthyányak.

Ismert az a humanista kör, amely a 16. század folyamán Batthyány Boldizsár körül alakult ki. A főúr jelentősen támogatta a különböző tudományok képviselőit, és tekintélyes könyvtárral is rendelkezett.¹ A Nádasdyak, mint a nyugat-

---

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ BOBORY Dóra, *Batthyány Boldizsár és humanista köre, Erudíció, természettudomány és mecénatúra egy 16. századi magyar főúr életében = Századok*, 139(2005), 4, 923–944; KOLTAI András, *Batthyány Ádám és könyvtára*, Bp., Szeged, OSZK, Scriptum, 2002; KOLTAI András, *A Batthyányak udvari zenészei (1927–1664), Adattár = A Batthyányak évszázadai*, Tudományos konferencia Kör-

magyarországi térség egyik legjelentősebb családja, szintén közismertek pártfogói ténykedésükről. Már Nádasdy Tamás nádor is jelentős patrónusként tűnt fel,² azonban dédunokája, Nádasdy Ferenc országbíró mecenatúrája bőségesen meghaladta elődei tevékenységét, ezzel pedig számos kortársára és utódjára is nagy hatást gyakorolt.³ Jól példázza ezt sógora, Esterházy Pál nádor mecénási munkássága, amiről a közelmúltban jelent meg egy nagyobb tanulmánykötet.⁴ Rajtuk kívül is ismertek még bőkezű pártfogók, mint a Rákócziak⁵ és a Mágócsyak,⁶ vagy éppen az egyik utolsó jelentős evangélikus főúr, Thököly István.⁷

A főnemesség sorait elhagyva a köznemesség felső rétegét képviselő birtokos nemések között is találunk olyan családokat, akik jelentős támogatói szerepben tűntek fel: fiatal tehetségeket patronáltak külföldi tanulmányaik és utazásaik alatt, vagy hazai oktatási intézményeket, esetleg művészeket pártoltak. Elég, ha csak Vitnyédy Istvánra gondolunk, aki a 17. század egyik legjelentősebb evangélikus mecénása volt.⁸ Bár a mecenatúrában a társadalom majd minden rétegének tagjai részt vállaltak kisebb-nagyobb mértékben, a dolgozat szempontjából

---

menden, 2005. október 27–29., szerk. Nagy Zoltán, Körmend, Szombathely, Körmend Város Önkormányzata, 2006, 231–244; KOLTAI András, *A Batthyányiak és Carlo della Torre szerződése a rohonci templom építésére = Művészettörténeti Értesítő*, 57(2008), 387–393.

² Nádasdy Tamás nádor mecenatúrájára: BARTÓK István, *A Nádasdy-mecenatúra hatása az irodalmi gondolkodásra = Nádasdy Tamás (1498–1562)*, Tudományos emlékülés, szerk. Söptei István, Sárvár, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1999, 117–130; Uő, *Karrier és mecenatúra, Nádasdy Tamás és sárvári udvartartása = Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra*, szerk. Czoma László, Keszthely, Helikon Kastélymúzeum, 2000, 33–43.

³ Nádasdy Ferencre a teljesség igénye nélkül: VISKOLCZ Noémi, *A mecenatúra színterei a főúri udvarban, Nádasdy Ferenc könyvtára*, Szeged, Bp., 2013; BUZÁSI Enikő, *Gondolatok Nádasdy Ferenc mecenatúrájához, avagy mikor készült az árpási főoltárkép? = Idővel paloták..., Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Bp., Balassi, 2005, 582–624.

⁴ A teljesség igénye nélkül: GALAVICS Géza, *A mecénás Esterházy Pál*, (Vázlat egy pályaképhez) = *Művészettörténeti Értesítő*, 37(1988), 3–4, 136–161. Újabbban: *Esterházy Pál a műkedvelő mecénás*, szerk. Ács Pál, Buzási Enikő, Bp., reciti, 2015.

⁵ MONOK István, *A Rákóczi-család könyvtárai 1588–1660*, Szeged, Scriptorum, 1996.

⁶ SZABÓ András, *Mágócsy Gáspár és András udvara = Magyar reneszánsz udvari kultúra*, szerk. R. Várkonyi Ágnes, Székely Júlia, Bp., Gondolat, 1987, 263–280. Különösen: 272–280.

⁷ SZABÓ Péter, *A Thököly család és a görög-római kultúra, A késmárki várkastély egyik falfestményének tanulmányai = Credo*, 11(2005), 3–4, 203–210.

⁸ Vitnyédy István esetében közismert, hogy több alumnust is támogatott a külföldi, elsősorban német területeken folytatott tanulmányaiban. (Vitnyédy István és alumnusainak kapcsolatát külön tanulmány keretében szeretném feldolgozni.) Újabbban ketten is vizsgálták a soprani ügyvéd szerepvállalását az Eperjesi Kollégium alapításában és támogatásában. Vö.: SÁRKÖZI Gergely, *Vitnyédy István és az evangélikus oktatásügy = Credo*, 12(2006), 1–2, 3–16; KÓNYA Péter, *Az arisztokrácia és a nemesség szerepe az eperjesi kollégium alapításában = Műveltség és társadalmi szerepek, Arisztokraták Magyarországon és Európában*, szerk. Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2014 (A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai, 18), 361–372.

azonban a legfontosabb a főnemesség körében tapasztalható pártfogói tevékenység.

Már a munka elején szükséges tisztázni, hogy esetünkben nem a szűken vett arisztokrácia legfelsőbb, csupán alig egy tucat családot számláló körére kell koncentrálni, hanem a másod- és harmadvonalbeli főnemésekre. Ide tartoznak azok a családok, amelyek az elitbe való bekerülésük után nem vagy csupán egy-egy kiemelkedő személlyel képviseltették magukat az országos politikában, így jelentőségük mind a Magyar Királyság, mind pedig a Habsburg Monarchia szintjén igen csekély volt.⁹ Úgy vélem, hogy a 17. század első kétharmadának kamaraelnökei, Pálffy Pált leszámítva, valamennyien ebbe a kategóriába tartoznak.¹⁰

E csoport tagjainak az anyagi lehetőségei korlátozottak voltak, nagy valószínűséggel nem vagy kevesebbet áldozhattak arra vagyonukból, hogy másokat támogassanak. Ugyanakkor ismerve a magyarországi levéltárak sanyarú történetét és az állományukat ért jelentős pusztulásokat, úgy gondolom, nem zárható ki, hogy egyes családok és főurak esetében csupán véletlen találatok alapján fog kiderülni, hogy esetleg koruk páratlan mecénásai voltak. Másrészt a kutatások jelenlegi állását tekintve, amikor még a legjelentősebb családok esetében sem sikerült teljesen feltárni a lehetőségeket, érthető módon a másod-, harmadvonalbeli főnemések ritkán kerültek a történészek célkeresztjébe.

Ezek alapján felmerül a kérdés, hogy mi a helyzet azokkal a főurakkal, akiknek az anyagi helyzete ugyan megengedte volna – ha nem is egy Nádasdy vagy egy Esterházy szintjén –, hogy mecénási tevékenységet folytassanak, mégsem találjuk nyomát ilyen irányú tevékenységnek. Lehetséges, hogy léteztek olyan főurak, akik nem éltek a mecénatúra lehetőségével? Vagy pusztán arról van szó, hogy nem kerültek a kutatások homlokterébe? Vagy esetleg a források hiányosságából kifolyólag nem került arra sor, hogy megismerjük az ő ilyen irányú cselekedeteiket?

Végezetül, de nem utolsósorban, a hosszúra nyúlt bevezetés végén tisztázni kell, mit is értünk mecénatúra alatt. Úgy gondolom, hogy Kőszeghy Péter és Széphelyi F. György sikeresen foglalta össze a művészetpártolás jelentését.¹¹ Ezek alapján a dolgozat nem vállalkozhat arra, hogy a teljes mecénási tevékenységet vizsgálat alá vonja, már csak a terjedelmi keretek miatt sem. Ezért csak

⁹ BORBÉLY Zoltán, *A nemesi társadalom struktúrája és a hétköznapi élet keretei Felső-Magyarországon a 17. század első felében = Oszmán–magyar viszony a 16–18. században*, Tanulmányok a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom népeinek – magyarok, törökök, rácok, tatárok, zsidók, görögök és egyéb népek – hétköznapijairól; egyén és közösség viszonya, szerk. J. Újváry Zsuzsanna, Bp., Szent István Társulat, 2020, 191–212. Itt: 193.

¹⁰ A kamaraelnök kifejezést jelen tanulmányban összefoglaló jelleggel használom, ugyanis sem Vizkelethy Tamás, sem pedig Rakoviczky György nem voltak a hivatal elnökei, hanem pusztán igazgatói címmel rendelkeztek.

¹¹ KŐSZEGHY Péter, SZÉPHELYI F. György, *Művészetpártolás = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, Közép és kora újkor*, VIII, szerk. Kőszeghy Péter, Tamás Zsuzsanna, Bp., Balassi, 2008, 42–54.

három nagyobb csoportot tekintünk át: (1) a tehetséges személyek iskoláztatása, taníttatása és ajánlása befolyásos személyeknek, hivatalokra vagy más pozíciókra, (2) egyházak, egyházi intézmények és magánszemélyek, különös tekintettel művészek támogatása, (3) végül, de nem utolsósorban, különböző könyveknek és nyomtatványoknak a kiadása, elkészítésének a patronálása.

Tehetségek iskoláztatása, képzése és ajánlása

Jelenlegi ismereteink szerint Zichy Istvánnak több mint félezer levele maradt fenn az 1637 és 1693 közötti időszakból. Ezek tartalmukat tekintve igen változatosak. A misszilisek szerzőjének karrierje alapján azonban sejthető, hogy a mecenatúrára vonatkozó részek kisebbségbe szorultak a vizsgált iratanyagban.¹²

A felvázolt pontok alapján az első vizsgálandó terület az, amikor a tehetős patrónus a tehetséges fiatalok iskoláztatását, illetve a család látókörébe tartozó személyek bizonyos feladatokra való kinevelését segíti elő.

Sajnos erre vonatkozólag nagyon kevés információt találhatunk Zichy István levelezésében. Zichy köréből egyelőre nem ismerünk olyan tehetséges fiatalokat, akiket kamaraelnöksége alatt vagy a későbbi időszakban támogatott volna. Egy másik, talán némileg költségkímélőbb formája a fiatal tehetségek támogatásának, ha a főnemesi család tanulókorú gyermekei mellett alkalmazta őket tanuló társként vagy praceptorként. A Zichy István gyermekei mellett tevékenykedő tanítókról nincsenek ismereteink. Ellenben az újabb kutatásoknak köszönhetően megismertük menyével, Károlyi Katával folytatott levelezését, ami érdekes adalékokkal szolgált unokáinak iskoláztatásáról. A fiatalon özvegyesre jutott Zichy Pálné komolyan foglalkozott gyermekei oktatásával. Apósával és sógorával nem egyszer heves vitába is keveredett. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az akkor már idős Zichy István válogatta ki az unokák mellé a praceptorokat. Sajnálatos módon nevüket nem ismerjük egyik levélből sem, talán mert karrierjük ebben a szerepben nem volt hosszú, ugyanis a gyermekek anyja hamar megvált tőlük.¹³

Zichy István levelezését jobban megvizsgálva eddig egyetlen olyan misszilis ismert, amelyben konkrétan egy személy ajánlásáról van szó. Ebben a kamaraelnök barátjának, Rottal Jánosnak ajánlja Johannes Baptista Podestát, a neves orientalistát, aki Zichy szerint éppen egy szótár elkészítésén dolgozott.¹⁴ Az olasz származású tudós Rómában tanult, majd bejárta az Oszmán Birodalmat, és még a

¹² ZICHY István, *Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez, Öregbik Zichy István gróf (1616–1693) = Regnum, Egyháztörténeti évkönyv* 5(1942–1943), 734–764.

¹³ KÁROLYI Bálint, *Zichy II. Pál árváinak iskoláztatása, Iskoláztatási stratégia a Zichy családban a 17. század második felében = Aetas*, 34(2019), 2, 53–64. Itt: 60–61.

¹⁴ PODESTA, Johannes Baptista, *Dissertatio academica, continens specimen triennalis profectus in linguis orientalibus etc.*, Viennae, Austriae, 1677, 113–114. Itt szeretnék köszönetet mondani Monok Istvánnak, az MTA Könyvtára főigazgatójának, aki a figyelmembe ajánlotta az értékes forrást.

Szentföldre is eljutott. 1669-től a Bécsi Haditanács szolgálatában állt mint tolmács. A későbbiekben pedig elévülhetetlen érdemei voltak abban, hogy a császárvárosban meghonosodott a tolmácsképzés.¹⁵ Sajnos a jelenleg ismert Zichy–Rottal-levelezésben nem találtam folytatását az ügynek vagy nyomát hasonló jellegű támogató leveleknek.¹⁶ Igaz ez a más személyeknek írott és már feltárt levelekre is: mint például a vejének, Andrassy Miklósnak a jász-kun kapitányi tisztség elnyerésére tett erőfeszítéseinek támogatása,¹⁷ vagy az új szentmártoni (pannonhalmi) apát kiválasztásába való beavatkozás legkevésbé sem tekinthető mecénási tevékenységnek, sokkal inkább személyes politikai céljai lenyomatának.¹⁸

Az 1655 előtti időszakból, amikor a győri végvidék vicegenerálisa volt, rendelkezünk néhány olyan levéllel, amelyben a térség főurai előtt pártfogol bizonyos személyeket. Például 1652 elején Esterházy László pápai kapitánynak ajánlotta a figyelmébe Darabos Györgyöt.¹⁹ Az év végén pedig talán egy helyi kismemes özvegyének, Szechernének a fiát ajánlotta inasi szolgálatra Batthyány Ádám számára.²⁰ Ezek azonban – véleményem szerint – nem tartoznak a mecénatúra kategóriájába, mivel nem jeles emberekről van szó, csupán olyanokról, akik esetleg jól szolgálhatnak a térség főúri udvaraiban.

Bár Zichy István levelezésében nem találjuk nyomát, napjainkig a legismeretebb mecénási tevékenysége egy 1665-ben megjelent tézislappal kapcsolatos. Az elkészült metszeten a kassai jezsuitáknál tanuló Potmani/Potormani/Potmar Péter tézislapján láthatjuk a kamaraelnököt, feltehetően a Magyar Kamara tanácsosainak körében,²¹ számos allegorikus ábrázolással egybekötve. A mű létezésére már

¹⁵ VÁSÁRY István, *A török nyelv tanulmányozása a kora újkori európai egyetemeken = Gerundium*, 11(2020), 61–77.

¹⁶ Zichy István levelei Rottal Jánoshoz MNL OL P 507 P 507-1.-A-438. és MNL OL P 707. Fasc. 84 NB Nr. 8500-8505. A levelek feldolgozása és kiadásra való előkészítése folyamatban van.

¹⁷ Wesselényi Ferenc nádor halála után ideiglenes jelleggel a Magyar Kamara volt hivatott intézni a jászok ügyeit. Majd a hivatal – feltehetőleg Zichy István kamaraelnök hathatós közreműködésével – Andrassy Miklóst javasolta jászkun kapitánynak. Vö.: GYÁRFÁS István, *A jász-kúnok története*, 4, 1542–1686, Bp., 1885, 298–299.

¹⁸ Zichy István Szegedy Ferenchez, Pozsony, 1667. május 4. Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) Arch. Secr. Num. 45. Szegedy Ferenchez írott levelek Nr. 1. Gencsy Egyedről bővebben: MOLNÁR Szulpicz, *A pannonhalmi főapátság története, Negyedik korszak, Nagy háborúk kora, a magyar Szent-Benedek Rend fölözslása és föléledése, 1535–1708*, Bp., Stephaneum, 1906.

¹⁹ Zichy István Esterházy Lászlónak, Győr, 1652. március 8. MNL OL P 124. nr. 1375.

²⁰ Zichy István Batthyány Ádámnak, Megyer, 1652. november 28. MNL OL P 1314 nr. 53143.

²¹ A metszet közepén egyértelműen Zichy Istvánt láthatjuk. Az asztal körül ülő személyek azonosítása már komolyabb nehézségbe ütközik. Abban szinte biztosak lehetünk, hogy valamilyen nyien a Magyar Kamara tanácsosai, ugyanis akkoriban négyen, Partinger Mihály, Szentbenedeki Márk, Horváth-Kissevith György és Senkvicz Mátyas voltak a tanács tagjai. Azonosításuk egyelőre nem lehetséges, mivel a kutatás jelen állása szerint egyik tanácsosról sem maradt fenn egykorú ábrázolás. Csak feltételezhetjük, eltérő ruházata alapján, hogy az asztal jobb szélén ülő személy a pozsonyi, polgár származású Partinger Mihály lehet.

1943-ban felhívták a figyelmet,²² azonban elemzésére és kontextusba állítására az utóbbi időszakig várni kellett.²³ A tézislap rajzolóját sajnos napjainkig az ismeretlenség homálya övezi, azonban annyi ismert, hogy a rézmetszetet készítő mester Philipp Kilian volt.²⁴ Potormani Péter patrónusválasztása egyáltalán nem tekinthető véletlennek. Az ifjú tanára és egyben a tézislap témájának a kezdeményezője Tarnóczy István, a Kassai Akadémia tanára volt. Az újabb kutatásokból tudjuk, hogy a derék páter 1650-ben került Győrbe, a jezsuita gimnáziumba.²⁵ Zichy Istvánnak pedig 1646 és 1655 között mint végvidéki vicegenerálisnak Győrben volt a székhelye, ideje nagy részét a városban töltötte.²⁶ Ezek alapján nem zárható ki, hogy az akkori vicegenerális, későbbi kamaraelnök és Tarnóczy jól ismerhették egymást.

Sajnos a jelenlegi ismereteink szerint csak a Galavics Géza által közreadott, alig két tucat tézislapot ismerjük. Ezek alapján a választott patrónusok közül egyértelműen az aktuális uralkodót, I. Lipótot részesítették előnyben a készítők. Azonban találhatunk közöttük jó néhányat, amelyek valamelyik befolyásos magyar főméltóságot választották patrónusnak. Olyat viszont egyet sem ismerünk, amelyiken Zichy István hivatali elődeit örökítették volna meg. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy a 17. század korábbi kamaraelnökei ne lettek volna a támogatók között. Ez azért is feltételezhető, mert a listát végigtekintve 1689-ben Michael Frank Erdődy Kristófot, a Magyar Kamara akkori elnökét jelölte meg patrónusnak.²⁷ A későbbi karrierjük szempontjából úgy tűnik, hogy mindkettőjük patrónusválasztása jó döntés volt. Potormani és Frank is a kamara alkalmazottja lett, bár utóbbi nem előzmények nélkül.²⁸ Ebből is látható, hogy nem véletlenül választották a diákok patrónusoknak az ország egyik legjelentősebb hivatalának vezetőit. Hiszen adott esetben számíthattak a praefectusok támogatására, és ahogy láthattuk, akár egy komoly hivatal is lehetett a jutalmuk. Erre Potormani és Frank mellett jó példa lehet Nagovith István. Bár őt nem konkrétan Pálffy Pál, hanem Pálffy szülei neveltették olyan módon, hogy a Pálffy gyerekek mellé

²² ZICHY 1942–1943, i. m. 762.

²³ GALAVICS Géza, *Magyar diákok 17. századi tézislapjai Közép-Európában = Művészettörténeti Értesítő*, 53(2004), 1–4, 53–80. Itt: 58–60; A tézislap alaposabb elemzése: Tüskés Anna, *Magyarországi klerikusok felsőfokú tanulmányai a 17. században, Potmani Péter tézislapja a kassai akadémián = Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. Varga Szabolcs, Vértesi Lázár, Pécs, Történetészeti Egyesület és a META-Egyesület, 2018, 121–139.

²⁴ GALAVICS 2004, i. m. 76.

²⁵ KÓNYA Franciska, *Tarnóczy István és a kora újkori meditációs irodalom*, Kolozsvár, Bolyai Társaság, 2015, 32.

²⁶ Zichy Istvánnak már 1644-ben saját háza volt Győrben. Ebben az évben Révay Pál özvegyének írott leveléből tudjuk, hogy az özvegytől zálogban egy másik házat is bírt, amit főbérként egy orvosnak adott ki. Zichy István Révay Pál özvegyéhez, Tata, 1644. MNL OL P 507 Nádasdy család nádasdladányi levéltára. 1-A-388 Nr. 4.

²⁷ GALAVICS 2004, i. m. 77.

²⁸ FALLENBÜCHL Zoltán, *A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században = Levéltári Közlemények*, 39(1968), 2, 233–268. Itt: 261–262.

vették tanuló társnak. Vélhetőleg már Bécsben is az ifjakkal együtt tanult. Később a magasabb tanulmányok alatt Ingolstadtban, majd pedig Olmützben biztosan kimutatható a jelenléte.²⁹ Kisnemesi származásából kifolyólag alig hihető, hogy szülei, esetleg saját maga finanszírozta volna költséges külföldi tanulmányait. Ezt követően a Magyar Kamaránál futott be klasszikus hivatali karriert, amelyet címzetes tanácsosként fejezett be.³⁰

Érdemes megemlíteni, hogy a Wesselényi-féle rendi szervezkedés nyomán megindult konfiskálások során sokan kértek támogatást Zichy Istvántól. Jól ismert tény, hogy bár a kamaraelnökhöz fordulók egy része – például Barkóczy István és testvére – sikeresen elkerülte a felelősségre vonást, vagy kisebb büntetésben részesült, az azonban kérdéses, hogy Zichynek ebben valójában mennyi szerepe is volt. Ennek eldöntése további kutatásokat igényel. Ami azonban bizonyos, hogy a kamaraelnökhöz intézett bizalmas levelekben többször is feltűnnek olyan kifejezések, amelyek arra utalnak, hogy a két fél között patrónus–kliens viszony volt, azonban ezeket semmiképpen sem tekinthetjük a mecenatúra részének, sokkal inkább a kor levélírási stílusának és formájának.³¹

Egyházak, egyházi intézmények és magánszemélyek támogatása, különös tekintettel művészekre

A tehetséges ifjak patronálása mellett érdemes kitérni már alkotó művészek vagy személyek támogatására és ügyük felkarolására. Zichy István leveleiből sajnos nem ismerünk olyan, a korszakban jeles művészeket, költőket, festőket stb., akiket életük bármelyik szakaszában támogatott volna. Ennek ellenére a korszakból Zichy István két hiteles ábrázolása is fennmaradt. Az egyikben még 1649-ben örökítette meg Elias Wiedemann vagy a mester kíséretében érkezett segédek egyike.³² Az Elias Wiedemann névvel fémjelzett sorozatban való megjelenése, úgy gondolom, nemcsak arról árulkodik, hogy Zichy már 1649-ben, mint a győri végvidék vicegenerálisa jelentős személynek számított, hanem tisztában volt a

²⁹ BITSKEY István, *A német nyelvterület jezsuita egyetemei és Magyarország a kora újkorban = A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. Szilágyi Csaba, Piliscsaba, PPKE BTK, 2008, 481–496. Itt: 494.

³⁰ FALLENBÜCHL Zoltán, *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*, Bp., OSZK, Osiris, 2002, 208–209.

³¹ Két példát tudunk erre hozni: Zichy István levele Fáy Istvánnak, Pozsony, 1671. augusztus 3. MNL OL P 1729. Zichy bizonyos feltételekkel megpróbált közbenjárni a Pozsonyban, majd Bécsben raboskodó Fáy László kiszabadításában. Köszönettel tartozom Horváth Mónikának, amiért a figyelmembe ajánlotta a levelet. Hasonló ehhez Szentiványi Mihály harmincados levele is, amiben Zichyt „fautorának” nevezi, azonban ez sokkal inkább szólt annak, hogy harmincadosként a kamara hivatalnok volt: Szentiványi Mihály Zichy Istvánnak, Eperjes 1670. november 28. MNL OL P 507 Nádasdy család nádasdladányi levéltára. 1-A-443 Nr. 3.

³² WIEDEMANN, Elias, *Icones Illustrium Heroum Hungariae*, Wien, 1652 (reprint, Bp., 2004), 100.

művészetpártolásnak a jelentőségével. A másik alkotáson egy ismeretlen művész az 1660-as években vitte vászonra a kamaraelnök portréját.³³ Ezek mellett a 17. századból egyelőre nincsen tudomásunk arról, hogy Zichy István bármilyen művészeti mecénatúrát folytatott volna. Nincs ezzel egyedül. Hivatali elődei közül csupán Lippay Gáspárnak, Majtényi Mihálynak és Pálffy Pálnak ismerjük – szintén a Wiedemann-féle sorozatból – a portréikat.³⁴ Ahogy fentebb már említettem, Pálffy jelentősen különbözött tőlük. Esetében ugyanis tudjuk, hogy biztosan támogatott művészeket, köztük építészeket, akik a vöröskői és detrekői kastélyait építették át és formálták a barokk korszak igényeinek megfelelően.³⁵ A későbbiekben hasonlóan feltételezhető ez a 17. század végétől a 18. század elejéig a Magyar Kamara elnöki tisztét ellátó Erdődy család esetében is.³⁶ Igaz, ennek le nyomatai egyelőre csak a 18. századból ismertek.³⁷ Abban biztosak lehetünk, hogy Zichy István hasonló méretű építkezéseket nem folytatott még a század végén megszerzett divényi uradalomban sem.³⁸ Levezésében nem találjuk nyomát annak, hogy művészeket vagy jelentősebb mesterembereket foglalkoztatott volna, ennek egyértelműen anyagi korlátai lehettek. A kamara többi elnökére vonatkozóan, a két említett család tagjait leszámítva, hasonló következtetésekkel élhetünk. Ugyanakkor, ha Zichy István az otthonául szolgáló, Oroszváron álló kúriáját a kor művészeti irányzatának és stílusának megfelelően építtette is, nem sok maradhatott belőle, mert 1683-ban – amikor a koronát a török és Thököly Imre kuruc seregei elől elmenekítette³⁹ – valószínűleg elpusztították és kifosztották az épületet, hiszen a főúr és családja a kuruc király minden szándéka ellenére, sok magyar arisztokráciával ellentétben,⁴⁰ nem állt az ő oldalára.⁴¹ Bár ismereteink szerint Zichy István több, a birtokában lévő kúrián és kastélyon – Oroszvár mellett például Darufalván és Jánosházán – folytatott építkezéseket, ezeknek a részleteit egyelőre nem ismerjük, levezésében nem maradt nyoma. A későbbi

³³ Zichy István portréja a vöröskői kastély múzeumából. Ismeretlen mester munkája az 1660-as évekből. <http://www.npg.hu/component/jcollection/item/574> (Letöltve: 2021. 05. 04.)

³⁴ WIEDEMANN, Eliás 1652/2004, i. m. 49, 57, 67.

³⁵ FUNDAREK Anna, *Pálffy Pál építkezései = Sic itur ad astra*, 13(2003), 1, 15–34.

³⁶ Jelenlegi ismereteink szerint a 17–18. század fordulóján az Erdődy család három tagja, Erdődy Kristóf (1684–1704), Erdődy Sándor (1709–1718) és Erdődy György (1720–1748) voltak kisebb megszakításokkal együtt összesen majd hatvan évig a meghatározó alakjai a hivatalnak. Vö.: FALLENBÜCHL Zoltán, *Magyarország föméltóságai*, Bp., Maecenas, 1988, 110–111.

³⁷ BUBRYÁK Orsolya, *Az ösök tisztelete az Erdődy grófok mecénási programjában* = G. ETÉNYI, HORN szerk. 2005, i. m. 549–581.

³⁸ SZIRÁCSIK Éva, *A divényi uradalom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében (1687–1787)*, Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2005, 19.

³⁹ PÁLFFY Géza, *A magyar korona először német földön (1683–1687) = A Szent Korona hazatér; A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*, szerk. Pálffy Géza, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019, 321–364. Itt: 325–339.

⁴⁰ VARGA J. János, *Válaszúton, Thököly Imre és Magyarország 1682–1684*, Bp., MTA Történettudományi Intézet, 2007, 80.

⁴¹ Thököly Imre Zichy Istvánhoz, Jánossy, 1683. július 13. OSZK Fol. Lat. 2265. 96/189-190.

átépítések miatt ezeknek minimálisan vagy egyáltalán nem maradtak emlékei napjainkra.⁴²

Az egyes intézmények, mint például a korszak jelentős iskoláinak a finanszírozása kiemelten fontos szerepet játszott. Jól mutatja ezt az evangélikus rendeknek az eperjesi kollégium alapítására és bővítésére tett erőfeszítései.⁴³ De hasonlóan fontos volt a reformátusoknak a szépsi iskola,⁴⁴ valamint később a sárospataki református kollégium támogatása.⁴⁵ A katolikus rendek számára az elsődleges reprezentációt a Pázmány Péter által alapított nagyszombati egyetem, illetve vele párhuzamosan a különböző jezsuita gimnáziumok jelentették.

Zichy István levelezése nem sokat árul el ezekhez az intézményekhez való viszonyáról. Alapvetően azt kell látnunk, hogy a Zichy család kapcsolata a katolikus egyházzal a 17. század elején nem volt a legjobb. Ebben a veszprémi püspökkel, a püspökség elzálogosított birtokai miatt folytatott vitája jelentette a leg súlyosabb problémát.⁴⁶ Az ellentétek rendeződése után azonban láthatóan javult a viszony, Zichy Pált halálakor már a protestáns közösségek egyik legnagyobb ellenségeként emlegették.⁴⁷

Annyi biztos, hogy levelezése alapján a nagyszombati egyetemmel nem sok kapcsolata volt. Nem tudunk arról, hogy patronálta volna az intézményt. Viszont, bár leveleiből nem derül ki, vélhetőleg a győri jezsuiták gimnáziumának egyik jelentős mecénása lehetett. Ennek oka, hogy a városhoz és az ottani jezsuitákhoz is igen bensőséges viszony fűzte a kamaraelnököket. Középfokú tanulmányait náluk végezte, illetve a helyi Mária Kongregációnak is tagja volt.⁴⁸ A későbbiek során sem szakadt el teljesen a közösségtől, a jelek szerint támogatta az intézményt.⁴⁹ A század végén pedig unokái is a győri gimnázium tanulói lettek.⁵⁰

⁴² KOPPÁNY Tibor, *Kastélyok a végvárak mögött, Késő reneszánsz és kora barokk kastélyépítéssel a 16–17. századi Dunántúlon*, Bp., Balassi, 2014, 15–152, 174–176, 216.

⁴³ KÓNYA Péter, *Arisztokrácia és a nemesség szerepe az eperjesi kollégium alapításában* = BÁRÁNY, OROSZ, PAPP, VINKLER szerk. 2014, i. m. 361–372. Itt: 364–366.

⁴⁴ SZABADI István, *Adalékok Báthory István (1555–1605) mecénatúrájához* = BÁRÁNY, OROSZ, PAPP, VINKLER szerk. 2014, i. m. 293–299. Itt: 297.

⁴⁵ TAMÁS Edit, *Türelem és türelmetlenség a vallásgyakorlatban és az intézmények működésében Sárospatakon a 17–19. században* = *Történeti Tanulmányok*, 15(2007), 161–178. Itt: 162–166.

⁴⁶ JAKAB Réka, *A veszprémi székeskáptalan a 17. században* = *Erőgyűjtés és újrakezdés, A veszprémi egyházmegye története a 17. században*, szerk. Karlinszky Balázs, Varga Tibor László, Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2019, 71–90. Itt: 73–76.

⁴⁷ Illésházy Gáspár feljegyzése Zichy Pál haláláról vö.: SZILÁGYI Sándor, *Illésházy Gáspár feljegyzései* = *Történelmi Tár*, 14(1891), 4, 559–588. Itt: 584.

⁴⁸ KÁROLYI 2019, i. m. 56.

⁴⁹ ACSAY Ferenc, *A győri kath. főgimnázium története, 1626–1900*, Győr, Győregyházmegyei Könyvsajtója, 1901, 153–156.

⁵⁰ KÖKÉNYESI Zsolt, *A győri jezsuita gimnázium diáksága a kezdetektől a feloszlásig (1630–1773), különös tekintettel a főnemesi tanulóakra* = *Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században, Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez*, szerk. Fazekas István, Kádár Zsófia,

A győri jezsuiták iskolája mellett fontos szerepe volt a jezsuiták templomának, amit komoly harcok árán sikerült csak felépíttetnie a katolikus közösségnek. Sajnos a támogatók körében nem találjuk ott Zichy Istvánt. Ellenben egy másik kamaraelnök, Lippay Gáspár jelentős vagyonnal járult hozzá az épület felépítéséhez. Ugyanakkor ennek háttérében részben az állt, hogy a rektori pozíciót akkor éppen testvére, Lippay János töltötte be.⁵¹ Lippay Gáspáron kívül csupán veglai Horváth Gáspár esetében tudjuk, hogy még a nagyszombati egyetem megalapítása előtt a városban működő iskolának egy kertet adományozott.⁵² Továbbá veglai Horváth komoly részt vállalt a jezsuiták támogatásában mind a Magyar Királyságban, mind pedig a Rzeczpospolita területén. 1604-ben az alsó-magyarországi Tepla templomát vette el az evangélikus közösségtől, gazdagon feldíszíttette és a jezsuitáknak adta,⁵³ majd 1609-ben az irányítása alá tartozó sztarosztaságban, Pren városa mellett alapított egy templomot.⁵⁴ A többiek esetében jelenleg nem rendelkezünk hasonló ismeretekkel. Bár ismert Zichy István végrendelete 1687-ből, amelyben a kor szokásaihoz híven viszonylag részletesen nyilatkozik javairól. A testamentumában ugyanakkor birtokain túl az egyéb ingóságokról nem rendelkezik, ahogy arról sem, hogy a „szokásosnak tekinthető” miséket leszámítva semelyik felekezet vagy az azok által fenntartott intézmény számára nem tett adományokat.⁵⁵

Könyvtárak, könyvek és könyvek kiadásának patronálása

Ha a mecénatúra egy másik formája, a könyvkiadás támogatása, esetleg saját könyv összeállítása/írása felé fordulunk, felemás eredményekre juthatunk. A Magyar és a Szepesi Kamarák praefectusai, igazgatói és első tanácsosai esetében csupán két könyvtári katalógust ismerünk. Hoffmann György⁵⁶ és Holló Zsigmond⁵⁷ a 17. század során a Szepesi Kamara vezetői voltak. Bár a pozsonyi hivatal minden szempontból jelentősebb intézmény volt, és az élén álló főurak is kiemelkedőbb szerepet

---

Kökényesi Zsolt, Győr, Szent Mór Bencés Perjelség, 2017, 133–167. Itt: 162–163. KÁROLYI 2019, i. m. 56–57.

⁵¹ FAZEKAS István, KÁDÁR Zsófia, *A győri jezsuita templom 17. századi jötevői, A támogatók körének rekonstrukciója* = FAZEKAS, KÁDÁR, KÖKÉNYESI szerk., 2017, i. m. 13–59 Itt: 23.

⁵² KÁROLYI Bálint, *Egy rendhagyó karrier: Veglai Horváth Gáspár, a Magyar Kamara elnökének életútja* = *Levéltári Közlemények*, 90(2019), 119–158. Itt: 154.

⁵³ *Uo.*, 132–133.

⁵⁴ *Uo.*, 129.

⁵⁵ Zichy István végrendelete. MNL OL P 707. Fasc. 43. Nr. 3.

⁵⁶ Hoffmann György könyvtárának jegyzéke, lásd: *Magyarországi magánkönyvtárak 1533–1657*, s. a. r. Varga András, Bp., Szeged, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1986 (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13), 124–126.

⁵⁷ Holló Zsigmond könyvjegyzéke lásd: *Kassa város olvasmányai 1562–1731*, szerk. Monok István, Farkas Gábor, Varga András, Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1990 (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 15), 71–72.

játszottak az ország életében, a könyvtáraikra vonatkozó adatok szinte egyáltalán nem maradtak fenn.⁵⁸ Sajnos az újabb kutatások során előkerült könyvtárak között sem találjuk ezeknek a familiáknak a jegyzékeit.⁵⁹ Az alsóbb hivatalnokok esetében pedig arányaiban tekintve még kevesebb ismerettel rendelkezünk.⁶⁰

Sajnos Zichy István könyvtáráról sincsenek közelebbi adataink.⁶¹ Csak feltételezhetjük, hogy ha volt is könyvgyűjteménye, akkor két legkedveltebb tartózkodási helyén, Oroszváron vagy Mosonszentmiklóson álló kúriáiban alakíthatott ki helyet neki. A levelezésében nem említi ide vonatkozó adatokat. Csupán annyi bizonyos, hogy a már idős főúr a visszafoglaló háborúk idején a fronton szolgáló István fiának folyamatosan szerzett olasz nyelvű újságokat.⁶² Biztosan kijelenthető, hogy az ifjabb Zichy István Nádasdy István kíséretében tett nyugat-európai utazása során⁶³ szerzett be kisebb mennyiségben könyveket, atlaszokat. Legalábbis erről tanúskodik Zichy Pál levele, aki – talán külön könyvtára vagy a család egységes könyvtára számára – a Hágából küldött atlaszokat köszönte meg öccsének.⁶⁴

Külön kategóriát jelentenek azok a könyvek, amelyek valamelyik szerző vagy kiadó dedikációja alapján kerülhettek be egy-egy könyvtárba. Jelenlegi ismer-

⁵⁸ MONOK István, *A művelt arisztokrata, A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*, Bp., Eger, Kossuth, Eszterházy Károly Főiskola, 2012, 174–179.

⁵⁹ Újdonságnak számítanak például a Czobor család Csehországból előkerült könyvei. Vö.: MONOK, István, *The Cultural Horizon of Aristocrats in the Hungarian Kingdom, Their Libraries and Erudition in the 16th and 17th Centuries*, Wien, 2019, 149–152.

⁶⁰ A Magyar Kamara tanácsosai közül egyedül Kecskés Jánosnak a könyvtára ismert, azonban őt gyakran papként, szerzetesként tüntetik fel. Vö.: Kecskés János könyvtárának jegyzéke: Varga 1986, i. m. 132–143; A könyvtár kialakulására ld.: ZVARA Edina, *Ismert könyvgyűjtők tulajdonosainak bejegyzései az Esterházy-könyvtárban = Magyar Könyvszemle*, 127(2011), 47–71. Itt: 55–57, 61–63. A másik, kivételesen nagy tehetségként ismert személy Tassy Gáspár, aki biztosan rendelkezett saját könyvtárral, és maga is élen járt a szerzőségben. Vö.: HOLL Béla, *Tasi Gáspár; Adalékok XVII. századi fordítás-irodalmunk történetéhez = Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, Tomus 10–11, Szeged, 1971, 99–106. Újabbban: KÁROLYI Bálint, *Tassy Gáspár ismeretlen levele = Magyar Könyvszemle*, 137(2021), 80–85.

⁶¹ A kutatások során a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában találtam valamivel több mint egy tucat könyvet. Ezek azonban a család köznemesi ágának javarészt 18. századi, kisebb részben 19. század eleji kötetei. Pontos jelzetük: MNL SML Kötetek Nr. 1–15.

⁶² „Vettem leveledet, az olasz újságokat meg küldtem István bátyádnak, ki ma megyen Posonba...” Zichy István levele Zichy Ádámnak, Nagyszombat, 1692. április 30. MNL OL Zichy család levéltára P 707 Fasc. 84 NB Nr. 14235.

⁶³ TOMA Katalin, *Nádasdy István európai tanulmányútja* = G. ETÉNYI, HORN szerk. 2005, i. m. 192–214.

⁶⁴ Zichy Pál ifj. Zichy Istvánhoz, Pozsony, 1670. május 7. MNL OL P 707 Fasc. 84 NB. Nr. 12574. Közölve: KÁROLYI Bálint, *Adalékok Nádasdy István nyugat-európai utazásához, Levelek ifjabb Zichy István levelestárcájából = Lymbus*, 2021, 507–526. Itt: 521–522.

reteink szerint csupán Jaros Istvánnak⁶⁵ az 1671-ben Pozsonyban nyomtatásban megjelent *Tabella Axiomatum* kezdetű munkájáról tudjuk, hogy azt Zichy Istvánnak és a Magyar Kamara tanácsosainak, valamint néhány másik hivatalnokának dedikálta a szerző.⁶⁶ Vélhetően Zichy István is rendelkezett ebből egy példánnyal.

Ahogy tapasztaltuk, Zichy István levelezéséből a fennmaradt missziliseink szinte alig árulkodnak írójuk könyves műveltségéről, arról pedig egyáltalán nem, hogy esetleg támogatta volna újabb munkák kinyomtatását. Levelezésének a dolgozat szempontjából legérdekesebb darabjai az 1650-es években íródtak. Batthyány Ádám, aki akkor már egy ideje özvegyiségben élt, újra házasságra kívánt lépni. Ezért több alkalommal Grazba utazott, hogy feleséget találjon magának. Zichy István ezzel kapcsolatban osztotta meg vélekedését Batthyányval. Az egyik levélben még csak a házastárssal való közös játékról szól, valamint arról, hogy akár török nyelvre is megtaníthatja majd a választott hölgyet. Ennek fontosságát a bizalmasságban véli felfedezni Zichy István, hiszen törökül az egyszerű udvari emberek nem értenek, ellenben egymással könnyen kommunikálhatnak.⁶⁷ Ha figyelmesen olvassuk Antonio Guevara könyvét, akkor mindkét kijelentésre találunk példát. Guevara mester szinte a könyve elején leszögezi, hogy a házasság a férfi és nő között a legjobb társaság, ami még barátságának is megfelel.⁶⁸ Zichy István levelét olvasva megragadja a figyelmet a közös játék említése. Teljesen természetes dolognak tekinthető, hogy férfi és nő együtt játszik, gondoljunk Rákóczi László és feleségének a közös szórakozásaira.⁶⁹

Az első fejezetben a jó feleség ismervei között megtaláljuk a megbízhatóságot, és azt, hogy a férfi számára mindig bizalmas társnak kell lennie. A spanyol szerző szerint a feleség kötelessége, hogy férje mellett álljon, amikor az ellenségei megszorodnak, és helyzete annyira rosszra fordul, hogy senkiben sem bízhat meg.⁷⁰ Fontos, hogy Antonio Guevara könyvének latinból készült részfordítása 1610 óta, Draskovits Jánosnak (1550–1613) köszönhetően, magyarul is olvashatóvá vált. A mű elég népszerű olvasmányának számított a korszakban, sőt még utána, a 18. század derekán is igen nagy olvasottságnak örvendett.⁷¹ Vélhetőleg Zichy István

⁶⁵ Jaros István a pozsonyi jezsuita gimnázium tanulója volt. A retorikai tanulmányai alatt készítette el két művét. Vö.: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, 5, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1897, 418.

⁶⁶ JAROS István, *Tabella Axiomatum cum eorundem Interpretatione Praemissa Aggratvlatione cum nonnullis Chronographici Pro novi...* RMK II, 1285.

⁶⁷ Zichy István Batthyány Ádámnak, Győr, 1654. március 2. MNL OL P 1314 Nr. 53162.

⁶⁸ GUEVARA, Antonio, *Horologii principum, azaz az fejedelmek órájának második könyve, fordította Draskovich János, Graz, 1610*, faksimile kiad., szerk. Kőszeghy Péter, kísérő tanulmány Komlószi Tibor, Bp., Akadémiai, 1989 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 23), 1r–1v.

⁶⁹ VÁRKONYI Gábor, *Ünnepek és hétköznapok, Művelődés és mentalitás a török kori Magyarországon*, Bp., General Press, 2009, 195.

⁷⁰ GUEVARA 1989, i. m. 9. – A mű teljes fordítását Prágay András készítette: *Fejedelmek serkentő órája*, Bártfa, Klösz, 1628. (RMNy 1400)

⁷¹ KOMLOVSZKI 1989, i. m. 25.

is olvashatta, vagy talán saját könyvtárában (?) is meglehetett neki Guevara könyvének valamelyik fordítása.⁷²

Ha figyelembe vesszük a Zichy István előtt hivatalban lévő kamaraelnököknek dedikált munkákat, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy Zichy esete nem számít kirívónak. Vízkelethy Tamásnak és Horváth Gáspárnak dedikált munkákat nem sikerült azonosítani. Ellenben 1616-ban Kopcsányi Pap Márton ajánlotta *Evangéliumok és epistolák...* című munkáját Pethe Lászlónak és a kamara több alkalmazottjának.⁷³ Ennél jóval ismertebb Pázmány Péternek *Kereszteni imádságos keönyv* című Grazban, 1606-ban kiadott műve, amit Pethe László második feleségének, Kapy Annának ajánlott.⁷⁴ Jó harminc évvel később Lippay Gáspár neve mellett csupán egy 1648-ban Bécsben kinyomtatott *Krakkai kalendáriumot* találunk. Gelbhaar Gergely bécsi nyomdász az elkészült művet nemcsak a kamaraelnököknek, hanem testvérének, Lippay Györgynek is ajánlotta.⁷⁵ Érdemes megjegyezni, hogy Pálffy Pálhoz – aki mind társadalmilag, mind anyagiak tekintetében kilóg a 17. század praefectusainak sorából – sem ismerünk egyetlen dedikációt sem kamaraelnökségének idejéből.

A fentebb vázoltak alapján úgy gondolom, egy-egy jegyzéknek az előkerülésére kevés esély mutatkozik. Azonban, ahogy láthattuk, más irányú kutatások során, például levelek, naplók vagy más egodokumentumok feltárása és vizsgálata talán további adalékokkal szolgálhat számunkra mind Zichy István, mind a Magyar és a Szepesi Kamara vezetőinek könyves műveltségével kapcsolatban.

Összegzés

Mint látható, Zichy István és a Magyar Kamara elnökei egyáltalán nem voltak rejtőzködő mecénások. Tehetségükhöz és még inkább anyagi lehetőségeikhez mérten igyekeztek vagyonosabb kortársaikhoz hasonlóan patrónusi szerepben feltűnni. Bár Zichy István levelezése impozánsnak tekinthető, azt kellett tapasztalnunk, hogy vélhetően azok az írásai, amelyekben támogatásáról biztosít embereket, nem maradtak fenn, vagy szerencsésebb esetben lappanganak valahol. Ennek ellenére a megismert kevés információ alapján biztosan állíthatjuk, hogy mind Zichy, mind pedig hivatali elődei és utódai aktív mecénások voltak. Csupán azért tekinthetjük őket „rejtőzködőknek”, mert nem kerültek a kutatások homlokterébe. Ennek hátterében, úgy vélem, a források kis száma, illetve hiánya állhat. Mindenesetre a cseppet sem könnyű terep több lehetőséget is kínál a jövőre vonatkozóan. Az egyik a kutatás irányának kibővítése, ami megint csak többfelé irányulhat. A praefectusok mecénási tevékenységének alaposabb megismerése

⁷² A későbbiekben alaposabb filológiai elemzések pontosan megállapíthatják, hogy valóban az említett könyvről van-e szó, vagy más munkáról, Zichy István saját elképzeléseiről.

⁷³ RMK I, 481.

⁷⁴ RMK I, 403.

⁷⁵ RMK I, 801.

után lehetőségünk lenne a magyar arisztokrácia másodvonalát képező főúri családok hasonló irányú tevékenységének az összehasonlítására. Hosszabb távon pedig, úgy vélem, nem lenne haszontalan a Habsburg Monarchia területén működő többi kamara élén álló személyek pártfogói tevékenységét összehasonlítani a Magyar Királyságban uralkodó viszonyokkal. Egy ilyen munka révén sikerülhetne még teljesebb képet kapnunk Magyarország és a Habsburg Monarchia hivatali elitjének mecénási tevékenységéről.

Egy másik lehetőség, hogy a Magyar Királyság határain belül maradván a hivatalviselők körében terjesztjük ki a kutatásokat. Ennek, úgy vélem, jó alapjai vannak, hiszen ahogy fentebb is említettem, több kamarai alkalmazott könyvtárkatalógusát is ismerjük legalább részleteiben, illetve vannak olyan hivatalnokok, akiknek egyéb irányú mecenatúrája is ismert előttünk.⁷⁶

Károlyi, Bálint

**Mécène caché ou grand-seigneur parcimonieux ?
Contributions à l'étude des activités d'István Zichy,
président de la Chambre de Hongrie**

La noblesse du Royaume de Hongrie est un groupe social présentant une très grande diversité. Même l'aristocratie proprement dite avait toujours été composée d'éléments relativement variés. Les présidents de la Chambre de Hongrie, tel István Zichy, avaient presque toujours appartenu au deuxième rang de cette élite sociale. On lui connaît plus de 500 lettres envoyées aux correspondants les plus divers. C'est à partir de cette correspondance et en comparant ses activités de mécène à celles des autres présidents que nous essayons d'arriver à des conclusions le concernant. Nous prenons en considération le soutien pécuniaire qu'il accorda aux jeunes talents et aux artistes, ainsi que sa contribution au financement des établissements (écoles) ecclésiastiques. Nous sommes arrivés à établir que le deuxième (et même le troisième) rang de l'aristocratie hongroise était prêt à exercer une mécénature importante, certes moins généreuse que les noms les plus illustres.

Keywords: 17th century, Patronage, Hungarian Chamber, correspondence, library, book printing, catholic church, talented people, supporting.

⁷⁶ Talán az egyik legjobb példa a Szepesi Kamara tanácsosa, akinek mecénási szerepéről Pintér Márta Zsuzsanna közölt részleteket. Vö.: PINTÉR Márta Zsuzsanna, *A jezsuita ifjúság 17. századi példaképe, Holló Zsigmond = HISTORICUS SOCIETATIS IESU*, Szilas László emlékkönyv, szerk. Molnár Antal, Szilágyi Csaba, Zombori István, Bp., METEM, 2007, 322–331; Uő, *Theatrum és iudicium*, Bp., Universitas, 2014, 67–78.